

Ortaöğretim Coğrafya ve Mantık Ders Kitaplarında Yer Alan Değerlerin Analizi

The Analysis Of The Virtues Taking Place In The Secondary Education Geography And Logic Courses

Doç. Dr. Nurcan Demiralp

Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Coğrafya Eğitimi ABD, nurcan@gazi.edu.tr, Ankara/Türkiye.

ORCID: 0000-0003-4102-1409

Doç. Dr. Ekrem Ziya Duman

Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Felsefe Grubu Eğitimi ABD, ezduman@gazi.edu.tr, Ankara/Türkiye.

ORCID: 0000-0002-1965-1378

Aylin Arslan

Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Felsefe Grubu Eğitimi ABD, Doktora Programı, roseaylinarslan@gmail.com, Ankara/Türkiye.

ORCID: 0000-0003-3372-2109

ÖZET

Ders kitapları; en yaygın kullanılan materyallerden biridir. Bu nedenle öğretim sürecine önemli ölçüde yön verir. Değerler ise sosyal bilimlerin kullandığı temel kavramlardan biridir. Bütün insanlığın ortaklaşa sahip olduğu bu evrensel değerler ders kitapları aracılığıyla da öğrencilere kazandırılmaktadır. Bundan dolayı, değerler ile ilgili geniş bir literatür mevcuttur. Değerler konusundaki literatürün oluşmasında katkısı olan sosyal bilimlerden biri de Lise Coğrafya 1 ve Ortaöğretim Mantıktır. Bu nedenle ortaöğretim coğrafya ve mantık ders kitaplarında değerlere ne düzeyde yer verildiğinin belirlenmesi amacıyla bu araştırma yapılmıştır. Araştırma verilerinin toplanması; kullanımda olan Lise Coğrafya 1 ders kitabı Talim ve Terbiye Kurulunun 23.05.2003 gün ve 145 sayılı kararı ile ders kitabı olarak kabul edilen ders kitabı ile; Talim ve Terbiye Kurulunun 08.09.1995 gün ve 319 sayılı kararı ile ders geçme ve kredi sistemine göre beş yıl süreyle ders kitabı olarak kabul edilen; Lise Coğrafya 1 ders kitabı incelenmiştir. Yapılan bu çalışmada söz konusu kitap; 'Nezaket', 'Estetik', 'Arkadaşlık', 'Temizlik', 'Yardımlaşma', 'Sevgi', 'Sorumluluk', 'Özgürlük', 'Çalışkanlık', 'İş Birliği', 'Aile', 'Alçak Gönüllülük', 'Hoşgörü', 'Misafirperverlik', 'Saygı', 'Dayanışma', 'Adalet', 'Barış', 'Dürüstlük', 'Vatanseverlik', 'Dostluk', 'Manevi ve Kültürel Unsurlar', 'Doğa', 'Mutluluk' ve 'Din Kültürü Unsurları' olmak üzere toplam yirmi beş değer taranarak incelenmiştir. Ortaöğretim Coğrafya ve Mantık ders kitaplarının içerisindeki yazılı ve görsel ifadelerde belirlenen yirmi beş değer taranarak bu değerlere ders kitaplarında ne sıklıkta yer verildiği saptanmaya çalışılmıştır. Değerlendirme sonunda belirlenen yirmi beş değer çerçevesinde taranan Coğrafya ders kitabında en sık kullanılan değerlerin; *manevi ve kültürel unsurlar*, *vatanseverlik*, *din kültürü unsurları* ve *sorumluluk* değerleri olduğu tespit edilmiştir. Mantık ders kitabında ise en sık kullanılan değerlerin; *çalışkanlık*, *doğa*, *sorumluluk* ve *estetik* değerleri olduğu tespit edilmiştir. Her iki kitapta da yer verilmeyen ortak değerler ise; *temizlik*, *alçak gönüllülük*, *misafirperverlik*, *saygı*, *adalet* ve *barış* değerleri olmuştur. Bu bağlamda yapılan çalışmanın Coğrafya ve Mantık ders kitaplarında yer alan değerlerin incelenmesi bakımından literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Coğrafya, Mantık, Ortaöğretim, Değerler, Ders kitabı.

ABSTRACT

Coursebooks are one of the most commonly used materials. For that reason, they guide teaching process to a great extent. As for virtues, they are one of the most basic concepts used by social sciences. These universal virtues that are owned by all humanity in common sense are made to attain to students by means of course books. Therefore, there is a large literature regarding virtues. One of the social sciences contributing to the formation of literature is High School Geography 1 and Secondary Education Logic. For this reason, the current study was carried out to determine to what extent virtues take place in the secondary education coursebooks of geography and logic. For the data collection of the study, the course book the Board of Education as High School Geography 1 course book based on pass grade and credit system for five years with date of 23.05.2003 and no of 145 and the course book the Board of Education as coursebook with a date of 08.09.1995 and a no of 319 were investigated. As a result, the investigation, twentyfive virtues of 'Kindness', 'Aesthetic', 'Friendship', 'Cleanliness', 'Helping Each Other', 'Love', 'Responsibility', 'Freedom', 'Industriousness', 'Cooperation', 'Family', 'Modesty', 'Hospitality', 'Respect', 'Solidarity', 'Justice', 'Peace', 'Honesty', 'Patriotism', 'Companionship', 'Spiritual and Cultural Components', 'Nature', 'Happiness' and 'Religious Culture Components' were scanned and investigated. These twenty-five virtues that were determined in written and visual expressions in the secondary education coursebooks of Geography and Logic were scanned and how often these virtues were given place in the course books were tried to be determined. At the end of the evaluation, it was found that the mostly used virtues in the geography coursebook were 'Spiritual and Cultural Components', 'Patriotism', 'Religious Culture Components' and 'Responsibility'. As for the coursebook of Secondary Education Logic, the virtues of 'Industriousness',

'Nature', 'Responsibility' and 'Aesthetic' were the mostly used virtues. The common virtues that were not given a place in both coursebooks were 'Cleanliness', 'Modesty', 'Hospitality', 'Respect', 'Justice' and 'Peace'. In this sense, it is thought that the current study will contribute to the related literature in terms of investigating the virtues taking place in the coursebooks of High School Geography and Secondary Education Logic.

Keywords: Geography, Logic, Secondary Education, Virtues, Coursebook.

1. GİRİŞ

Çağdaş toplumlar, yetişmekte olan genç kuşaklara kendi kültürlerini, yaşam biçimlerini, geçmişten bugüne dek bütün süreç içindeki yaşam deneyimlerini üyesi buldukları uygarlık dünyasındaki yaşam düzeyinin çok daha ilerisine geliştirerek aktarmaya uğraşırlar (Sözer, 1998). Bu ilerleme için eğitim olmazsa olmazlardandır. Çünkü insan sabit kalmadan sürekli değişen ve gelişen bir varlıktır (Girgin, 2011). Geçmişten günümüze insanın çeşitli nedenlerden ötürü bir arada yaşamaya istekli veya zorunlu olması onların sosyal birer varlık olmalarını beraberinde getirmiş; toplumsal boyutlarda sağlıklı bir şekilde ilerleyebilmesi, içinde bulunduğu kültüre zarar vermemesi, toplumsal karmaşıklıklar oluşturmaması birtakım kurallara bağlanmıştır (Köksal vd., 2022). Toplum tarafından kabul gören kültürel ve ahlaki birtakım kurallar ise ancak değerlerin işleyişiyle mümkündür.

Günümüz dünyasında gelişim ve değişimin hızı her geçen gün artmaktadır. Bu süreç pek çok alanı etkilediği gibi toplumların yapısını, kültürlerini, yaşam şekillerini ve değerlerini de etkilemektedir. İnsanlığın, yaşanabilir ortamlara her zamankinden daha fazla ihtiyaç duyması gerek yerel gerekse küresel anlamda karşılaşılan sorunlar, çevremizde meydana gelen ve toplumları derinden etkileyen olaylar değerlerin önemini ve toplumsal açıdan değerini gün geçtikçe artırmaktadır (Değirmenci, 2018).

Değer, sözlükte kıymet, önem gibi anlamlara gelen, bireylerin herhangi bir kişi, olay, varlık veya durum karşısında ortaya koyduğu duyarlılık olarak ifade edilebileceği gibi (Yaman, 2012), İktisadın bir terimi olarak değerlendirilerek; insan emeğinin ürünüyle, nesnelere ve parayla ilgili değiş-tokuş değeri anlamlarında da kullanılabilir (Kuçuradi, 2018). Değer bir kimsenin çeşitli insanları, insanlara ait nitelikleri, istek ve niyetleri, davranışları değerlendirirken başvurduğu (Güngör, 2010); bireylerin kendileri de dâhil olmak üzere diğer insanları ve olayları nitelendirmek, eylemlerini seçmek ve meşrulaştırmak için kullandıkları (Schwartz, 1992) bir ölçüttür. Bu tanımdan da anlaşıldığı gibi, değer karar verme veya tercih yapma durumunda kullanışlı olan bir yapıdır ve alternatifler arasında bir seçim söz konusu olduğunda ortaya çıkar (Bacanlı ve Dombaycı, 2012). Yapılan pek çok tanımlarda uzlaşamadığı gibi değerlerin konusu da felsefe, sosyoloji, psikoloji, antropoloji gibi sosyal bilimler literatüründe sıkça tartışılan konulardan biri olmuştur.

Değerlerle ilgili tartışmalar; değerlerin tanımı, önem sırası, kim tarafından ve nasıl korunması gerektiği, birey ve toplum yaşamı için önemi ve nihayetinde bireylere değerlerin öğretilmesi ve benimsetilmesi amacıyla izlenecek doğru metodun hangisi olduğu gibi konularda devam etmektedir (Yaşaroğlu, 2013). Eğitim süreci sadece bilgi sağlamakla veya bireyleri başarılı kılmakla kalmaz, aynı zamanda bireylerin karakterlerini de inşa etmeyi amaçlar. Çünkü iyi vatandaşların yetiştirilebilmesi için değer temelli eğitime ihtiyaç vardır (Değirmenci, 2018). Eğitim bu noktada en etkili araçlardan biridir. Daha insancıl bir toplum yapısı için bir ihtiyaç olarak değerlendirilen değerler aynı zamanda bireyin eğitim ortamlarında kazandırılması hedeflenen de bir ihtiyaçtır. Bu ihtiyaç da programlara göre oluşturulmuş ders kitaplarında karşılanmaktadır.

Ders kitaplarının içeriğinde yer alan metin ve görsellerin değerler açısından analiz edilmesi büyük önem taşımaktadır. Çünkü bütün eğitim-öğretim düzey ve türlerinde değerler eğitimi, eğitimin bütün işlevlerinin yanında başat veya tali bir işlev olarak ortaya çıkmakta ve Türk Millî Eğitim Temel Kanununda yetiştirilmek istenen insan tipini bir dersin amaçlarında da somut olarak karşımıza çıkarmaktadır (Zabun, 2013). Değerler eğitiminin verildiği derslerden biri ise Coğrafya ve Mantık

dersidir. Yapılan çalışmanın verilerini oluşturan Lise Coğrafya 1 (9.sınıf) ders kitabı (Aras , Duru, Benligirayoglu, Durak, & Kılıçarslan, 2003) ile Ortaöğretim Mantık (12.sınıf) ders kitabına (Yamanlar, 1996) değerlere ne sıklıkta başvurulduğunu belirlemek amacıyla başvurulmuştur.

İlgili alanyazına bakıldığında Lise Coğrafya 1 ders kitabının değerler açısından incelendiği çalışmalar oldukça sınırlıdır. Ancak konuyla ilgili sınırlı çalışmalar incelendiğinde; Şahin ve İnce (2021) yaptığı çalışmada, coğrafya derslerinde etik değerlere yer verilmesinin gerekliliğini ortaya koymak amacıyla elektronik ortamda ulaşılanlar akademik nitelikteki kaynaklar “etik, ahlak ve coğrafya” kelimeleriyle aratılarak taramış ve sonuçları analiz etmişlerdir. Bir diğer çalışmada Çifçi (2018); Coğrafya ve değer ilişkisini ele alarak doğal olaylar ve insan etkileşimi çerçevesinde değerleri açığa çıkarıp, farkındalık yaratarak coğrafi bir bilinç oluşturmak amacını gütmüştür. Konuya ilişkin bir diğer çalışmada ise Değirmenci (2018), 2017 yılında yenilenen Coğrafya dersi öğretim programını değerler açısından inceleyerek programda hangi değerlere yer verildiğini, değerlerin kazanımlarla ilişkisini, değerlerin sınıf düzeylerine ve öğrenme alanlarına göre dağılımını incelemiştir.

İlgili alanyazına bakıldığında Ortaöğretim Mantık dersi ile ilgili değerler üzerine yapılan çalışmaların da oldukça sınırlı olduğu görülmüştür. Duman ve Arslan (2022), yaptığı çalışmada; yazarlığını Gürkan Sever’in yaptığı Ortaöğretim Mantık ders kitabı belirlenen değerler çerçevesinde analiz etmişlerdir. Bir diğer çalışmada Karaoğlan (2021), 2019 yılında MEB tarafından hazırlanan ders kitabı ile 1993 yılındaki mantık dersi öğretim programına göre yazılan 2008 yılında MEB tarafından hazırlanan Mantık ders kitaplarını hazırlık soruları, içerik, görseller gibi unsurları yansıttığı değerler açısından incelemiştir. Konuya ilişkin benzer bir çalışmada ise Yalçınkaya (2016), değerler eğitiminde kullanılan metotun, öğrenciye kazandırılan değerlerin kalıcı olmasına yardımcı olması sebebiyle mantığın bu değerler, öğrencilere kazandırmada bir metot olabilir mi sorusuna yanıt aramıştır.

Değerlerin öğrencilere kazandırılmasına kaynaklık eden ders kitaplarından biri de Ortaöğretim Mantık (12.sınıf) ve Lise Coğrafya (9.sınıf) dersi ders kitaplarıdır. Alanyazın incelendiğinde derslerine yönelik değerler üzerine araştırmaların yapıldığı görülmektedir. Ancak alanyazında Mantık ve Coğrafya dersleri için karşılaştırılmalı bir değerlendirme yapan bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bundan dolayı Mantık ve Coğrafya ders kitaplarındaki değerlerin analizi içeren bu araştırma, söz konusu iki branşı değerlere yer verme sıklığı açısından karşılaştıran ilk araştırma olma özelliğini taşımaktadır. Bu bağlamda yapılan çalışmaların oldukça sınırlı olması hem Lise Coğrafya 1 (9.sınıf) hem de Ortaöğretim Mantık (12.sınıf) ders kitabında yer alan değerlerin incelenmesi bakımından literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Araştırmanın ayrıca mevcut iki ders kitabında yer alan değerleri tespit etmenin; değerlerin öğretilmesine ve kazandırılmasına yardımcı olacağı ve daha sonra hazırlanacak olan Coğrafya ve Mantık ders kitaplarındaki değerler için metinsel içeriklerin oluşturulmasına katkı sunacağı düşünülmektedir. Dolayısıyla yapılan çalışmanın, sonraki yapılacak çalışmalara ışık tutacağı düşünülmektedir.

2. YÖNTEM VE BULGULAR

Yapılan araştırmada incelenen Lise Coğrafya 1 (9.sınıf) ve Ortaöğretim Mantık (12.sınıf) ders kitapları 1993 yılı öğretim programlarına göre hazırlanmış ders kitaplarıdır. Mantık öğretim programında Mantık öğretiminin temel amacı; “Mantığın konusunu ve tarihi gelişimini bilen, Aristo mantığının kurallarını kavrayan, mantık felsefesi hakkında bilgi sahibi olan, sembolik mantığın kurallarını kavrayan ve mantıklı, tutarlı düşünme, değerlendirme ve eleştirebilme becerisi kazanabilen bireyler yetiştirebilmek” (Millî Eğitim Bakanlığı, 1993) olarak belirtilmiştir.

Lise Coğrafya 1 (9.sınıf) ders kitabı ise normalde 1993 yılı programına göre yazılmıştır ancak 1993 programı, 1992 programının küçük bir revizyonu olduğundan, ders kitabındaki değerlerin incelenmesi 1992 ve 1993 programları esas alınarak her iki programa göre yapılmıştır. Buna göre Coğrafya öğretiminin temel amacı; “öğrencilere yakın çevrelerinden başlayarak yurdumuzu ve dünyayı tanıtmak, onlarda vatan, millet ve insanlık sevgisini köklü kılmak, Türkiye’nin dünya

üzerindeki yerini ve önemini belirtmek, çeşitli coğrafya olaylarını kavratmak, tabiatı sevdirmek, milli servet kaynaklarımızı koruma ve değerlendirme gereğine inanmış ve bu yolda alışkanlıklar kazanmış vatandaşlar olarak yetişmelerini sağlamak ve yurdumuzun ve milletimizin sorunları üzerine eğilen, bu sorunların yurt ve millet yararına çözümlenmesine içtenlikle katılan aydın yurttaşlar yetiştirmek” (Milli Eğitim Bakanlığı, 1992) olarak belirlenmiştir.

Araştırmanın kapsamı Ortaöğretim alanında yer alan iki branş (Coğrafya ve Mantık) dersi olarak belirlenmiştir. Bunun sebeplerinden ilki, Mantık dersinin daha çok matematiksel bir yapıya sahip olup, Tarih veya Edebiyat gibi değerlere çok yakın bir alan olmaması, Coğrafyanın ise değerlerin somut olarak verilebildiği bir ders olmasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla değerlerin somut ve kolay ele alınabildiği bir ders ile soyut ve içeriğe yansıtması daha zor olan bir dersin karşılaştırılması amaçlandığından söz konusu iki alan seçilmiştir. Bir diğer sebep ise, MEB’in her ders için hedeflediği gerek konu anlatımında gerek okuma metinlerinde gerekse görsellerde değerlere yer verilmesi gerekliliğinden kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda değerlerin söz konusu iki branşa ne düzeyde yansıdığını, ders kitaplarında nasıl işlendiğini ve kitapların hangi bölümlerinde yer verildiğini görmek ve zorlama olarak kitaplara yansıyanla doğal olarak ders kitaplarında yerini alan değerleri bu iki alanı kıyaslayarak daha sağlıklı somutlaştırabilmek amacıyla seçilmiştir. Son olarak yazarlardan birinin Coğrafya diğerlerinin Mantık alanında çalışmalar yapmaları da söz konusu alanların seçiminde etkili olmuştur. Ayrıca araştırmanın kapsamı bağlamında olduğu gibi Ortaöğretimde yer alan derslerin birlikte veya karşılaştırmalı olarak verilmesi, sosyal bilimlerin gelişimi açısından da oldukça önemli görülmektedir.

Araştırmanın ana materyalini oluşturan Lise Coğrafya 1 (9.sınıf) ve Ortaöğretim Mantık (12.sınıf) ders kitaplarının yirmi yıldan fazla bir süre önce okutulmuş ve yerine o zamandan bugüne birçok ders kitabının basıldığı güncel ders kitapları mevcuttur. Ancak bu kadar eski ders kitaplarını incelemenin ana konusu yapılmasının nedeni tam olarak bu farklılığı göstermektir. Güncelde kullanılan ve yeni hazırlanan öğretim programlarında farklı değerler de mevcuttur. Araştırmanın amacı, 1993 öğretim programına göre yazılan Lise Coğrafya 1 (9.sınıf) ve Ortaöğretim Mantık (12.sınıf) ders kitaplarındaki değerlerin neler olduğunu göstermektir. Güncelde yer alan ders kitaplarındaki değerler ile 1993 öğretim programına göre yazılan Lise Coğrafya 1 (9.sınıf) ve Ortaöğretim Mantık (12.sınıf) ders kitaplarındaki değerlerin farkını görebilmektir.

Aynı yılı ait öğretim programlarına göre hazırlanmış ders kitaplarının değerler açısından karşılaştırıldığı bu çalışma, iki farklı branş arasındaki değerlerin niceliksel ve temsil farklılıklarını belirlemek amacıyla yapılmıştır. Bu bakımdan çalışma doküman analizi yönteminin tercih edildiği nitel bir araştırmadır. Araştırmada nitel araştırma perspektifine uygun olarak tasarlanmış ve veri toplamak için doküman analizi tekniğinden yararlanılmıştır. Doküman analizi literatürde; belgesel gözlem, mevcut kayıt ya da belgelerin veri kaynağı olarak sistemli incelenmesi, belge taraması ve kitaplık araştırması gibi isimlerle adlandırılmakta ve mevcut kayıt ya da belgelerin, veri kaynağı olarak, sistemli incelenmesi olarak tanımlanmakta (Karasar, 2002) ve nitel araştırma yöntemlerinden birisi (Bozkoyun, 2022) olarak kullanılmaktadır. Doküman analizi, nitel araştırma deseni kapsamında yer alan, araştırılması planlanan olgu ve olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Yapılan çalışma kapsamında doküman analizine kaynaklık eden materyaller ise oluşturulan değerler listesi ile veri toplama aracı olarak kullanılan Lise Coğrafya 1 (9.sınıf) ve Ortaöğretim Mantık (12.sınıf) ders kitaplarıdır.

Doküman analizi yöntemi kullanılırken her iki kitapta belirlenen değerlerin tespitinde farklı yaklaşımlar kullanılmıştır. Ortaöğretim Mantık (12.sınıf) ders kitabında değerlerin tespitinde; ders kitabında geçen her cümleye teker teker bakılarak değer adlarının geçtiği her ifade tespit edilen değerler olarak ele alınmıştır. Bunun sebebi ise incelenen Ortaöğretim Mantık ders kitabında etkinliklerin ve görsellerin bulunmayışı ve az sayıda okuma parçasına yer verilmesidir. Lise Coğrafya 1 (9.sınıf) ders kitabında değerlerin tespitinde ise; ders kitabında yer alan cümlelerde değerler aranmamış, sayfalarda ve özellikle sıkça kullanılan okuma parçalarında yoğun olarak işlenen değerler

ele alınmıştır. Bunun sebebi ise Lise Coğrafya 1 (9.sınıf) ders kitabında yoğun olarak kullanılan haritalar, görseller ve temanın doğa olmasıdır. Bu sebeple doğayla ilgili her ifade doğa değeri içerisine dahil edilmemiş, doğrudan çevresel sorunlarla ilgili konularda yer alan ifadeler bu kapsamda değerlendirilmiştir.

Araştırma verilerinin toplanmasında ilk olarak; Talim ve Terbiye Kurulunun 23.05.2003 gün ve 145 sayılı kararı ile ders kitabı olarak kabul edilen; Lise Coğrafya 1 ders kitabı incelenmiştir. İkinci veri kaynağını ise; Talim ve Terbiye Kurulunun 08.09.1995 gün ve 319 sayılı kararı ile ders geçme ve kredi sistemine göre beş yıl süreyle ders kitabı olarak kabul edilen; Mantık (12.sınıf) ders kitabı oluşturmaktadır.

Yapılan bu çalışmada söz konusu kitaplar; *'Nezaket', 'Estetik', 'Arkadaşlık', 'Temizlik', 'Yardımlaşma', 'Sevgi', 'Sorumluluk', 'Özgürlük', 'Çalışkanlık', 'İş Birliği', 'Aile', 'Alçak Gönüllülük', 'Hoşgörü', 'Misafirperverlik', 'Saygı', 'Dayanışma', 'Adalet', 'Barış', 'Dürüstlük', 'Vatanseverlik', 'Dostluk', 'Manevi ve Kültürel Unsurlar', 'Doğa', 'Mutluluk' ve 'Din Kültürü Unsurları'* olmak üzere toplam 25 değer taranarak incelenmiştir. Bu değerler UNESCO tarafından belirlenen Yaşayan Değerler Listesi, Rokeach'ın Değer Sınıflandırması ve mantık dersi öğretim programında yer alan değerler arasından seçilmiştir. Ortaöğretim coğrafya ve mantık ders kitaplarının içerisindeki yazılı ve görsel ifadelerde belirlenen 25 değer taranarak bu değerlere ders kitaplarında ne sıklıkta yer verildiği karşılaştırmalı olarak saptanmaya çalışılmıştır. İncelenen kitapta belirlenen değerlerin Lise Coğrafya 1 (9.sınıf) ve Ortaöğretim Mantık (12.sınıf) ders kitaplarında bulunup bulunmama durumları doküman analizi ile tespit edilerek araştırmanın bulgular kısmında yer verilmiştir.

Araştırmada verilerin analizini ise; Lise Coğrafya 1 (9.sınıf) ve Ortaöğretim Mantık (12.sınıf) ders kitaplarından elde edilen veriler kullanılarak nitel veri analiz yöntemlerinden birisi olan betimsel analiz yöntemine uygun olarak analiz edilmiştir. Betimsel analizle elde edilen veriler, daha önceden belirlenen temalara göre özetlenerek yorumlanır. Bunun yanında araştırmadan elde edilen bulguları yansıtmak için sık sık alıntılara yer verilir (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Ayrıca tespit edilen değerlerin her iki branştaki frekans sıklıklarını belirlemek amacıyla bulgular kısmında frekans analizi tablosuna da yer verilmiştir. Bu amaçla analiz sonucunda Ortaöğretim coğrafya ve mantık ders kitaplarında değerlere ne düzeyde yer verildiğinin belirlenmesi amacıyla yapılan bu araştırmada elde edilen bulgular; ders kitaplarının tanıtımı, kitapların ele alındığı öğretim programlarının yapısı, kitapların içeriğindeki değerlerin yer alma durumlarını gösterir frekans sayıları, ifadenin geçtiği sayfa numaraları, değerlerin geçtiği ifade ve cümleler ve değere vurgu yapan görseller ile birlikte tablolar halinde sunulmuştur. Buna göre değerlerin kitaplarda yer alan ifadeleri sayfa numaraları ile değerlerin yer aldığı cümleler ve değerlere vurgu yapan görseller ile birlikte veriler bulgular kısmı oluşturulmuştur. Bu amaçla aynı yıldaki öğretim programlarına göre hazırlanan iki ayrı ders kitabında belirlenen değerlerin temsil düzeylerindeki farklılıklar ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Lise Coğrafya 1 (9.sınıf) ve Ortaöğretim Mantık (12.sınıf) ders kitaplarında değerlere ne düzeyde yer verildiğinin belirlenmesi açısından incelenmesi amacıyla yapılan bu araştırmada elde edilen bulgular; ders kitaplarının tanıtımı, kitapların ele alındığı öğretim programlarının yapısı, kitapların içeriğindeki değerlerin yer alma durumlarını gösterir frekans sayıları, ifadenin geçtiği sayfa numaraları, değerlerin geçtiği ifade ve cümleler ve değere vurgu yapan görseller ile birlikte sunulmuştur.

2.1. Lise Coğrafya 1 ve Ortaöğretim Mantık Ders Kitabı Künye Bilgileri

Kitabın Adı:	Lise Coğrafya 1 Ders Kitabı	Ortaöğretim Mantık Ders Kitabı
Kitabın Sayfa Sayısı:	311	159

Kitabın Yazarları:	Sevâl Aras, Ali Duru, İlhan Emine Yamanlar Benligirayoğlu, Semra Durak ve Sunay Kılıçarslan
Kitapta Bulunan Üniteler:	Yer Yuvarlağı, Harita Bilgisi, İklim, Yer Yuvarlağının Yapısı ve Yer Şekillerinin Oluşumu, Yeryüzünün Biçimlenmesi, Karadeniz Bölgesi, Marmara Bölgesi, Ege Bölgesi, Akdeniz Bölgesi, Güneydoğu Anadolu Bölgesi, Doğu Anadolu Bölgesi, İç Anadolu Bölgesi. Mantık, Klasik Mantık, Sembolik Mantık, Mantığın Uygulamaları, Mantığın Felsefesi.
Kitabın Basıldığı Yıl:	2003 1996
Kitabın Basıldığı Yayınevi:	Millî Eğitim Bakanlığı Ders Kitapları Anonim Şirketi

2.2. Kitapların Şekil ve Sistematığının Kısa Tanıtımı

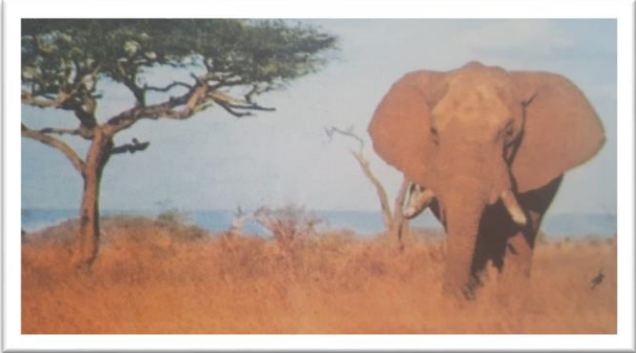
Lise Coğrafya 1 (9.sınıf) ders kitabı üniteler halinde iki bölüm olarak sunulmuştur. Buna göre kitap on iki üniteden, sözlük, kaynakça, ünite testlerinin cevap anahtarları ve Türkiye haritasının yer aldığı bölümlerden oluşmaktadır. Ayrıca kitapta, her ünitenin başında üniteye başlamadan önce konuya dikkat çeken ve ön bilgileri yoklayan “Hazırlık Çalışmaları” bölümüne ve konuya dikkat çekme amacıyla hazırlanmış ve konu içeriğine hitap eden “Değerlendirme Çalışmaları” bölümüne yer verilmiştir. Bunların yanı sıra ünite içinde yer alan konuların daha iyi kavranması ve daha üst düzey becerilere yönelik hazırlık ve alıştırma yapma amacıyla ünitelerin sonunda “Ünite Testi” bölümü yer almaktadır. Kitapta ayrıca ünitelerde yer alan konularla ilgili “Okuma Parçası” bölümlerine ve konularla ilgili fazlaca görsel ve haritalara yer verilmiştir.

Ortaöğretim Mantık (12.sınıf) ders kitabı ise; üniteler halinde sunulmuş olup beş üniteden, sözlük, dizin, kaynakça, Türkiye haritası ve öğretmen marşının yer aldığı bölümlerden oluşmaktadır. Ders kitabında ünite içindeki konuya dikkat çekme amacıyla hazırlanmış “Hazırlık Soruları” bölümüne; ünitelerin sonunda konu içeriğine hitap eden “Değerlendirme Soruları” na ve konuyla ilgili “Okuma Parçası” bölümlerine yer verilmiştir. Ayrıca ders kitabında herhangi bir görsel yer verilmemesi ise dikkat çekmektedir.

2.3. Lise Coğrafya 1 Ders Kitabında Değere Vurgu Yapan Görseller

Aşağıda verilen Tablo 1’de Lise Coğrafya 1 (9.sınıf) dersinde okutulmakta olan ders kitabında bulunan değerlere ilişkin görseller verilmiştir.

Tablo 1. Lise Coğrafya 1 Ders Kitabında Değere Vurgu Yapan Görseller

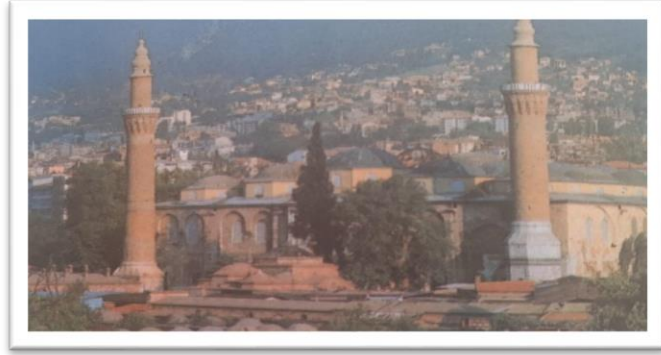
Değer	Değere Vurgu Yapan Görsel
Doğa	

Görsel 1: Savan iklimi (MEB, 2003: 89)

Din Kültürü
Unsurları

Görsel 2: Sümelâ Manastırı (MEB, 2003: 201)

Görsel 3: Ulu Camii (MEB, 2003: 214)

Görsel 4: Çifte Minerali Medrese (MEB, 2003: 279)

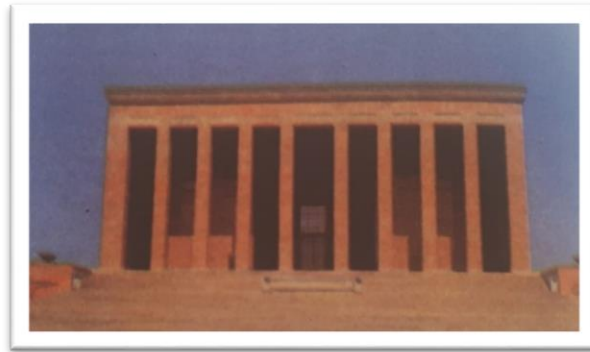
Manevi ve Kültürel
Unsurlar

Görsel 5: Dünyanın uzaydan görünüşü (MEB, 2003: 16)

Görsel 6: Nasreddin Hoca heykeli (MEB, 2003: 299)

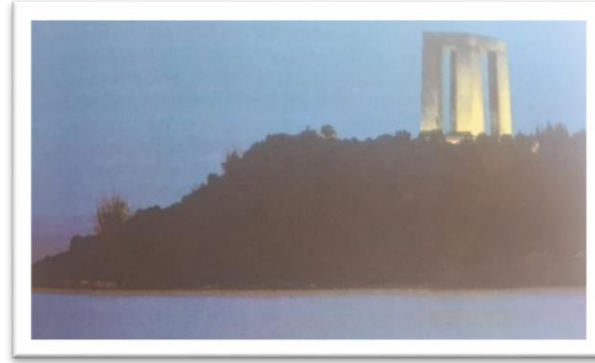

Görsel 7: Anıtkabir (MEB, 2003: 298)

Vatanseverlik

Görsel 8: Nüfus yoğunluğu haritası (MEB, 2003: 121)

Görsel 9: Şehitler abidesi (MEB, 2003: 215)

Görsel 10: Akdeniz bölgesinin fiziki haritası (MEB, 2003: 239)

Tablo 1'den görüleceği üzere, Lise Coğrafya 1 (9.sınıf) ders kitabında öğrencilere değerleri aktarmak için görsellerden de yararlandığı görülürken Ortaöğretim Mantık (12.sınıf) ders kitabında görsellere yer verilmediği görülmüştür. Bu kapsamda Lise Coğrafya 1 ders kitabında özellikle '*Vatanseverlik*', '*Manevi ve Kültürel Unsurlar*' ve '*Din kültürleri unsurları*' değerlerine görsellerde fazlaca yer verildiği göze çarpmaktadır. Yukarıda Tablo 1'de belirtilen değere vurgu yapan görseller incelendiğinde; *Vatanseverlik* değeri ders kitabında şehitler abidesi ve Türkiye haritalarıyla ilgili görseller kullanılarak temsil edilmiştir. *Manevi ve kültürel* unsurlar değeri dünya haritalarıyla, Anıtkabir, Nasreddin Hoca gibi görsellerle; *Din kültürü unsurları* değeri ise manastır, medrese ve cami görselleriyle temsil edilmiştir.

2.4. Lise Coğrafya 1 Ders Kitabında Yer Alan Değerler ve Değere Vurgu Yapan İfade Sayıları

Aşağıda verilen Tablo 2’de Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının 23.05.2003 gün ve 145 sayılı kararı ile ders kitabı olarak kabul edilen Coğrafya (9.sınıf) dersinde okutulmakta olan ders kitabında yer verilen değerler ve değere vurgu yapan ifade sayıları gösterilmektedir.

Tablo 2. Lise Coğrafya 1 Ders Kitabında Yer Alan Değerler ve Değere Vurgu Yapan İfade Sayıları

Değer Numarası	Değerler	Değere Vurgu Yapan İfade Sayısı ve İfadenin Geçtiği Sayfa Numarası	
1	Adalet		0
2	Aile	x(s.125)	1
3	Alçak Gönüllülük		0
4	Arkadaşlık		0
5	Barış		0
6	Çalışkanlık		0
7	Dayanışma	x(s.127)	1
8	Din Kültürü Unsurları	x(s.25), x(s.201), x(s.212), x(s.214), x(s.218), x(s.261), x(s.279)	7
9	Doğa	x(s.76), x(s.89), x(s.97), x(s.98), x(s.139), x(s.172)	6
10	Dostluk		0
11	Dürüstlük		0
12	Estetik		0
13	Hoşgörü		0
14	İş Birliği	x(s.122), x(s.172), x(s.203)	3
15	Manevi ve Kültürel Unsurlar	x(s.16), x(s.80), x(s.88), x(s.104), x(s.113), x(s.119), x(s.165), x(s.174), x(s.194), x(s.199), x(s.200), x(s.201), x(s.220), x(s.221), x(s.230), x(s.233), x(s.236), x(s.251), x(s.252), x(s.264), x(s.265), x(s.284), x(s.285), x(s.295), x(s.298), x(s.299)	26
16	Misafirperverlik		0
17	Mutluluk		0
18	Nezaket		0
19	Özgürlük		0
20	Saygı		0
21	Sevgi		0
22	Sorumluluk	x(s.119), x(s.121), x(s.126), x(s.127), x(s.140), x(s.141), x(s.252)	7
23	Temizlik		0
24	Vatanseverlik	x(s.82), x(s.85), x(s.118), x(s.119), x(s.120), x(s.121), x(s.122), x(s.131), x(s.139), x(s.140), x(s.172),	23

x(s.181), x(s.182), x(s.184), x(s.205), x(s.215),
x(s.225), x(s.239), x(s.255), x(s.256), x(s.261),
x(s.270), x(s.288)

25 Yardımlaşma 0

Tablo 2'den görüleceği üzere, Lise Coğrafya 1 (9.sınıf) ders kitabında 25 değerden sırasıyla 'Manevi ve Kültürel Unsurlar' değerine 26, 'Vatanseverlik' değerine 23, 'Din Kültürü Unsurları' ve 'Sorumluluk' değerlerine 7, 'Doğa' değerine 6, 'İş Birliği' değerine 3 ve 'Aile' ve 'Dayanışma' değerlerine ise 1 kez yer verildiği görülmüştür. İnceleme sonucunda 'Nezaket', 'Estetik', 'Arkadaşlık', 'Temizlik', 'Yardımlaşma', 'Sevgi', 'Özgürlük', 'Çalışkanlık', 'Alçak Gönüllülük', 'Hoşgörü', 'Misafirperverlik', 'Saygı', 'Adalet', 'Barış', 'Dürüstlük', 'Mutluluk' ve 'Dostluk' değerlerine yer verilmemesi ise dikkat çekmektedir.

2.5. Ortaöğretim Mantık Ders Kitabında Yer Alan Değerler ve Değere Vurgu Yapan İfade Sayıları

Aşağıda verilen Tablo 3'te Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının 08.09.1995 gün ve 319 sayılı kararı ile ders kitabı olarak kabul edilen Mantık (12.sınıf) dersinde okutulmakta olan ders kitabında yer verilen değerler ve değere vurgu yapan ifade sayıları gösterilmektedir.

Tablo 3. Ortaöğretim Mantık Ders Kitabında Yer Alan Değerler ve Değere Vurgu Yapan İfade Sayıları

Değerler	Değere Vurgu Yapan İfade Sayısı ve İfadenin Geçtiği Sayfa Numarası	
Adalet		0
Aile	x(s.22), x(s.62), x(s.73), x(s.110), x(s.111), x(s.137)	6
Alçak Gönüllülük		0
Arkadaşlık	x(s.120)	1
Barış		0
Çalışkanlık	x(s.12), x(s.15), x(s.16), x(s.17), x(s.19), x(s.22), x(s.37), x(s.41), x(s.42), x(s.47), x(s.56), x(s.59), x(s.62), x(s.73), x(s.74), x(s.92), x(s.93), x(s.136), x(s.137), x(s.144)	20
Dayanışma		0
Din Kültürü Unsurları	x(s.16), x(s.137)	2
Doğa	x(s.16), x(s.19), x(s.30), x(s.31), x(s.43), x(s.49), x(s.57), x(s.92), x(s.113), x(s.126), x(s.127), x(s.133), x(s.144), x(s.145), x(s.148)	16
Dostluk	x(s.48)	1
Dürüstlük	x(s.26)	1
Estetik	x(s.16), x(s.19), x(s.26), x(s.30), x(s.40), x(s.48), x(s.101)	7
Hoşgörü	x(s.37), x(s.48), x(s.65)	3
İş Birliği		0
Manevi ve Kültürel Unsurlar	x(s.16), x(s.126)	2

Misafirperverlik		0
Mutluluk	x(s.48), x(s.56), x(s.61)	3
Nezaket	x(s.22), x(s.37), x(s.110)	3
Özgürlük	x(s.35), x(s.36), x(s.101)	3
Saygı		0
Sevgi	x(s.26), x(s.48), x(s.101)	3
Sorumluluk	x(s.12), x(s.19), x(s.38), x(s.48), x(s.56), x(s.61), x(s.92), x(s.110)	8
Temizlik		0
Vatanseverlik	x(s.21), x(s.24)	2
Yardımlaşma	x(s.58)	1

Tablo 3'ten görüleceği üzere, Ortaöğretim Mantık (12.sınıf) ders kitabında 25 değerden sırasıyla 'Çalışkanlık' değerine 20, 'Doğa' değerine 15, 'Sorumluluk' değerine 8, 'Estetik' değerine 7, 'Aile' değerine 6, 'Nezaket', 'Sevgi', 'Özgürlük', 'Hoşgörü' ve 'Mutluluk' değerine 3, 'Vatanseverlik', 'Manevi ve Kültürel Unsurlar' ve 'Din Kültürü Unsurları' değerine 2, 'Arkadaşlık', 'Yardımlaşma', 'Dürüstlük' ve 'Dostluk' değerine 1 kez yer verildiği görülmüştür. İnceleme sonucunda 'Temizlik', 'İş Birliği', 'Alçak Gönüllülük', 'Misafirperverlik', 'Saygı', 'Dayanışma', 'Adalet' ve 'Barış' değerlerine yer verilmemesi dikkat çekmektedir.

2.6. Lise Coğrafya 1 ve Ortaöğretim Mantık Ders Kitaplarında Yer Alan Değerlerin Frekans Sayıları

Aşağıda verilen Tablo 4'te Lise Coğrafya 1 (9.sınıf) ve Ortaöğretim Mantık (12.sınıf) dersinde okutulmakta olan ders kitaplarında yer verilen değerlere ait frekans sayıları gösterilmektedir.

Tablo 4. Lise Coğrafya 1 ve Ortaöğretim Mantık Ders Kitabında Yer Alan Değerlerin Frekans Sayıları

İncelenen Ders Kitapları	Coğrafya Ders Kitabı		Mantık Ders Kitabı	
	f	%	f	%
Adalet	-	-	-	-
Aile	1	1,3	6	7,4
Alçak Gönüllülük	-	-	-	-
Arkadaşlık	-	-	1	1,2
Barış	-	-	-	-
Çalışkanlık	-	-	20	24,6
Dayanışma	1	1,3	-	-
Din Kültürü Unsurları	7	9,4	2	2,4
Doğa	6	8,1	15	18,5

Dostluk	-	-	1	1,2
Dürüstlük	-	-	1	1,2
Estetik	-	-	7	8,6
Hoşgörü	-	-	3	3,7
İş Birliği	3	4	-	-
Manevi ve Kültürel Unsurlar	26	35,1	2	2,4
Misafirperverlik	-	-	-	-
Mutluluk	-	-	3	3,7
Nezakat	-	-	3	3,7
Özgürlük	-	-	3	3,7
Saygı	-	-	-	-
Sevgi	-	-	3	3,7
Sorumluluk	7	9,4	8	9,8
Temizlik	-	-	-	-
Vatanseverlik	23	31	2	2,4
Yardımlaşma	-	-	1	1,2
TOPLAM	74	100	81	100

Yukarıda Tablo 4'te Lise Coğrafya 1 (9.sınıf) ders kitabında yer alan değerlerin frekans sayıları incelendiğinde; belirlenen değerlerden 74 adet tespit edilmiştir. Elde edilen veriler incelendiğinde; incelenen Lise Coğrafya 1 ders kitabında en fazla görülen manevi ve kültürel unsurlar değerinin toplam değerler arasında %35,1 ini, vatanseverlik değerinin ise %31 ini kapsadığı görülmektedir. Dolayısıyla Lise Coğrafya 1 (9.sınıf) ders kitabında incelenen değerlerin yarısından fazlasını (%66) söz konusu iki değer oluşturduğu söylenebilir.

Ortaöğretim Mantık (12.sınıf) ders kitabında yer alan değerlerin frekans sayıları incelendiğinde ise; belirlenen değerlerden 81 adet tespit edilmiştir. Lise Coğrafya 1 (9.sınıf) ders kitabıyla karşılaştırıldığında değerlerin Mantık kitabında sayıca fazla olarak çıkmasının nedeni olarak kavramsal analiz gösterilebilir. Yöntem bölümünde de belirtildiği üzere Lise Coğrafya 1 (9.sınıf) ders kitabında değerler tespit edilirken yoğun olarak işlenen değerler ele alınmış, cümleler içerisinde tek tek kavramlar aranmamıştır. Bunun sebebi ise Lise Coğrafya 1 (9.sınıf) ders kitabında yoğun olarak kullanılan haritalar, görseller ve Coğrafyanın konusu olan temanın doğa olmasıdır. Ancak incelenen Ortaöğretim Mantık (12.sınıf) ders kitabında ise görsellerin bulunmayışı ve etkinliklere yer verilmeyip az sayıda okuma parçasına yer verilmesi değerlerin tespitinde kavramsal analiz yöntemiyle değer adlarının geçtiği her ifadenin ele alınmasını gerekli kılmıştır. Elde edilen veriler incelendiğinde; incelenen Ortaöğretim Mantık (12.sınıf) ders kitabında en fazla görülen çalışkanlık değerinin toplam değerler arasında %24,6 sını, doğa değerinin ise %18,5 ini kapsadığı görülmektedir. Ancak Ortaöğretim Mantık (12.sınıf) ders kitabında en fazla görülen iki değer toplamı (%43), Lise Coğrafya 1 (9.sınıf) ders kitabında olduğu gibi toplam değerler arasından büyük bir yüzdeye karşılık gelmemektedir. Bunun nedeni ise Ortaöğretim Mantık (12.sınıf) ders kitabında yer alan değerlerin Lise Coğrafya 1 (9.sınıf) ders kitabına kıyas daha dengeli dağılması olduğu söylenebilir.

2.7. Lise Coğrafya 1 ve Ortaöğretim Mantık Ders Kitaplarında Değere Vurgu Yapan İfadeler

Aşağıda verilen Tablo 5'te Lise Coğrafya 1 (9.sınıf) ve Ortaöğretim Mantık (12.sınıf) derslerinde okutulmakta olan ders kitaplarında değere vurgu yapan ifadeler gösterilmektedir.

Tablo 5. Lise Coğrafya 1 ve Ortaöğretim Mantık Ders Kitaplarında Değere Vurgu Yapan İfadeler

Değer	Lise Coğrafya 1 Kitabında Değere Vurgu Yapan İfadeler	Değerlere	Ortaöğretim Mantık Kitabında Değere Vurgu Yapan İfadeler	
Aile	'Aile fertleri' ifadesi	1	Aile üyeleri (4) 'Karım' ifadesi 'Aile' ifadesi	6
Arkadaşlık		0	'Arkadaş' ifadesi	1
Çalışkanlık		0	Ders çalışmak (7) Çabalamak (4) Başarılı olmak (2) Mantık dersi almak Kitap yazmak Kitap okumak Sınava hazırlanmak 'Bilgileri toplamak' ifadesi 'Tembellik' ifadesi Çalışkan olmak	20
Dayanışma	'Başkalarının desteği' ifadesi	1		0
Din Kültürü Unsurları	Cami görseli (4) Manastır görseli Medrese görseli 'Namaz vakitleri' ifadesi	7	'Dinin dogmaları' ifadesi 'İnanç' ifadesi	2
Doğa	'Hava kirliliği' ifadesi (3) Toprağın önemi/korunması (2) Bitki örtüsü görseli	6	Doğa olayları (5) 'Ağaç/Çiçek' ifadesi (3) 'Doğa' ifadesi (2) 'Deniz' ifadesi 'Mevsim' ifadesi 'Dağ' ifadesi 'Hayvan' ifadesi 'Karga' ifadesi	15

Dostluk	0	‘Dost’ ifadesi	1
Dürüstlük	0	‘Dürüstlük’ ifadesi	1
Estetik	0	‘Güzel/Çirkin’ ifadesi (5)	7
		‘Söz söyleme sanatı’ ifadesi	
		‘Sanatçı/Yaratıcı’ ifadesi	
Hoşgörü	0	‘Hoşgörü’ ifadesi (2)	3
		‘Hoşgörülük’ ifadesi	
İş Birliği	İş birliği yapmak (2)		0
	‘İş birliği örgütü’ ifadesi		
Manevi ve Kültürel Unsurlar	Dünya haritası (8)	‘İbni Sina’ ifadesi	2
	‘Tarihi eser/değer’ ifadesi (6)	‘Anıtkabir’ ifadesi	
	Tarihi yapı görseli (3)		
	Atatürk görseli (2)		
	‘Tarihi yapı’ ifadesi (2)		
	Tarihi eser görseli		
	Çini görseli		
	Atatürk’ün evi görseli		
	Anıtkabir görseli		
	Nasreddin Hoca görseli		
Mutluluk	0	‘Mutsuz olmak’ ifadesi (2)	3
		‘Mutluluk’ ifadesi	
Nezaket		Olumsuz nezaket ifadesi (2)	3
		Teşekkür etmek	
Özgürlük	0	‘Özgürlük’ ifadesi (2)	3
		Özgür olmak	
Sevgi	0	Sevgi (2)	3
		‘Sevmek’ ifadesi	
Sorumluluk	Tedbir almak (4)	Öğrenci olmak (3)	8
	‘Uyulması gereken kurallar’ ifadesi (2)	‘Her sabah kahvaltı yapmak’ ifadesi	

	'Koruma altına almak' ifadesi		'Bilim adamının görevi' ifadesi	
			Doktor olmak	
			Padişah olmak	
			'Sınavı kazanmak zorunda olmak' ifadesi	
Vatanseverlik	Türkiye haritası (12)	23	'Türkçe' ifadesi	2
	Türkiye'nin yaşadığı felaketler (3)			
	Türkiye'nin korunması (2)			
	Türkiye'nin stratejik konumu (2)			
	'Vatandaşlarımız' ifadesi			
	'Vatanı uğruna can veren millet' ifadesi			
	Şehitler abidesi görseli			
	'Şehri kahramanca savunmak' ifadesi			
Yardımlaşma		0	Yardım etmek	1

Tablo 5'ten görüleceği üzere, Lise Coğrafya 1 (9.sınıf) ders kitabında sırasıyla '*Manevi ve Kültürel Unsurlar*' değerine 26, '*Vatanseverlik*' değerine 23, '*Din Kültürü Unsurları*' ve '*Sorumluluk*' değerlerine 7, '*Doğa*' değerine 6, '*İş Birliği*' değerine 3 ve 'Aile' ve 'Dayanışma' değerlerine ise 1 defa değinilmiştir. Özellikle Lise Coğrafya 1 (9.sınıf) ders kitabında '*Manevi ve Kültürel Unsurlar*', '*Vatanseverlik*', '*Din Kültürü Unsurları*' ve '*Sorumluluk*' değerlerine daha çok değinilmiş olup bu değerler üzerinde daha çok vurgu yapıldığı görülmektedir. Mantık (12.sınıf) ders kitabında ise sırasıyla; '*Çalışkanlık*' değerine 20, '*Doğa*' değerine 15, '*Sorumluluk*' değerine 8, '*Estetik*' değerine 7, '*Aile*' değerine 6, '*Nezaketi*', '*Sevgi*', '*Özgürlük*', '*Hoşgörü*' ve '*Mutluluk*' değerine 3, '*Vatanseverlik*', '*Manevi ve Kültürel Unsurlar*' ve '*Din Kültürü Unsurları*' değerine 2, '*Arkadaşlık*', '*Yardımlaşma*', '*Dürüstlük*' ve '*Dostluk*' değerine 1 defa değinilmiştir. Ortaöğretim Mantık (12.sınıf) kitabında özellikle vurgulanan değerler ise; '*Çalışkanlık*', '*Doğa*' ve '*Sorumluluk*' değerleri olmuştur.

Her iki kitap karşılaştırıldığında ise ortak değerlerden biri olan *sorumluluk* değeri Lise Coğrafya 1 (9.sınıf) kitabında tedbir almak, kurallara uymakla temsil edilirken; Mantık (12.sınıf) kitabında mesleklerin getirmiş olduğu görev ve sorumluluklar ile öğrenci olmanın sorumluluklarıyla temsil edilmiştir. Bir başka değer olan *vatanseverlik* değeri Lise Coğrafya 1 (9.sınıf) kitabında Türkiye haritaları, Türkiye'nin konumu ve korunması, şehit, millet, vatan, yurt gibi ifadelerle sunulurken; Ortaöğretim Mantık (12.sınıf) kitabında Türkiye, Türkçe ve memleket ifadesiyle sunulmuştur. Lise Coğrafya 1 (9.sınıf) ders kitabında en fazla değinilen değer olan *manevi ve kültürel unsurlar değeri* Dünya haritalarıyla, Tarihi eser ve tarihi yapılarla, Atatürk ve Anıtkabir görselleriyle kitapta yerini alırken; Ortaöğretim Mantık (12.sınıf) ders kitabında İbni Sina, Farabi gibi ünlü İslam filozofları ve Anıtkabir ifadesiyle yerini almıştır. Ortaöğretim Mantık (12.sınıf) ders kitabında en yüksek frekansa sahip değerlerden biri olan *doğa* değeri Lise Coğrafya 1 (9.sınıf) kitabında havanın kirliliği, toprağın korunumu ve bitki örtüsü ile sunulurken; Ortaöğretim Mantık (12.sınıf) kitabında

daha ziyade örnekler üzerinden verilen değerler doğa olayları, doğa kavramı, mevsimler, ağaç, çiçek, bitki, hayvan gibi kavramlar üzerinden sunulmuştur. Tespit edilen ortak değerlerden sonuncusu olan *din kültürü unsurları* değeri ise Lise Coğrafya 1 (9.sınıf) ders kitabında cami, manastır, medrese görselleriyle temsil edilmiştir. Ortaöğretim Mantık (9.sınıf) ders kitabında ise söz konusu değer; inanç ve din kavramlarıyla kitapta yerini almıştır.

2.8. Lise Coğrafya 1 ve Ortaöğretim Mantık Ders Kitaplarında Değerlerin Yer Aldığı Cümleler

Aşağıda verilen Tablo 6'da Lise Coğrafya 1 (9.sınıf) ve Ortaöğretim Mantık (12.sınıf) derslerinde okutulmakta olan ders kitaplarında değerlere vurgu yapan örnek cümleler gösterilmektedir.

Tablo 6. Lise Coğrafya 1 ve Ortaöğretim Mantık Ders Kitaplarında Değerlere Vurgu Yapan Cümleler

Değer	Lise Coğrafya 1 Kitabında Değerlere Vurgu Yapan Cümleler	Ortaöğretim Mantık Kitabında Değerlere Vurgu Yapan Cümleler
Aile	<ul style="list-style-type: none"> Şehir dışından bağlantı kurabilecek bir aile seçilmelidir. (s.125) 	<ul style="list-style-type: none"> Ayşe'nin babası akıllıdır. (s.73) İnsanların iş yaşamındaki başarısızlık aile huzursuzluğundan kaynaklanıyor. (s.137)
Arkadaşlık		<ul style="list-style-type: none"> Bir arkadaşınızla yaptığınız tartışmayı yazarak onun ve kendinizin nerelerde hata yaptığını bulmaya çalışınız. (s.120)
Çalışkanlık		<ul style="list-style-type: none"> Ahmet çalışırsa sınavda başarılı olur. (s.41) Sadece Ayşe ders çalışıyor. (s.42) Pişireceğin balığı önce yakala! (s.136) İnsanların iş yaşamındaki başarısızlık tembellikten kaynaklanıyor. (s.137)
Dayanışma	<ul style="list-style-type: none"> Başkalarının anlayışı, desteği, geleceğe ilişkin amaçlar, beklenti ve umutlar bu düzelmeyi kolaylaştırır. (s.127) 	<ul style="list-style-type: none">
Din Kültürü Unsurları	<ul style="list-style-type: none"> Ülkemizde yerel saat, namaz vakitleri ile ramazan ayında iftar ve sahur vakitlerinin belirlenmesinde kullanılır. (s.25) Mimar Sinan'ın ustalık dönemi eseri olan Selimiye 	<ul style="list-style-type: none"> Mantık bilgisi, günlük sorunların çözümünde, davranışlarımızın bağlı olduğu birtakım inanç ve varsayımların eleştiri yoluyla aydınlatılmasında etkin bir araçtır. (s.137)

	Camii, Edirne'nin bir sembolüdür. (s.211)	
Doğa	<ul style="list-style-type: none"> • Kışın bazı büyük kentler üzerinde oluşan sisler hava kirliliğini artırır. (s.76) • Birçok yöremizde erozyon tehlikeli boyutlara ulaşan bir çevre sorunu haline gelmiştir. (s.139) 	<ul style="list-style-type: none"> • Doğa olaylarını yöneten yasa ve ilkeleri bulmak, doğa bilimlerinin işidir. (s.49) • Gözlem, doğada olanı olduğu gibi incelemektir. (s.133) • Hiçbir hayvan bitki değildir. (s.144) • Gördüğüm birinci karga siyahtı. (s.145)
Dostluk		<ul style="list-style-type: none"> • Düşmanınız yoksa dostunuz da yoktur. (s.48)
Dürüstlük		<ul style="list-style-type: none"> • Dürüstlük kavramının sizin için ne ifade ettiğini ve bunları nasıl öğrendiğinizi düşününüz. (s.26)
Estetik		<ul style="list-style-type: none"> • Herhangi bir şeyin güzel olduğunu söylemek, çirkin olduğunu yadsımaktır. (s.19) • Bütün sanatçılar yaratıcıdır. (s.40)
Hoşgörü		<ul style="list-style-type: none"> • Hoşgörü, toleranstır. (s.37)
İş Birliği	<ul style="list-style-type: none"> • Bu kuruluşlarla iş birliği sağlanmalı, çalışmalarını hakkında bilgi sahibi olunmalıdır. (s.122) • Karadeniz Ekonomik İş Birliği Örgütü, Karadeniz'e kıyısı olan ve bu denizle ekonomik bağlantısı bulunan ülkeler arasında, iş birliğini sağlamak üzere kurulan, bölgesel ekonomik örgütün adıdır. (s.203) 	
Manevi ve Kültürel Unsurlar	<ul style="list-style-type: none"> • Mustafa Kemal Atatürk 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkarak Kurtuluş Savaşı'nı başlatmıştır. (s.194) • Ege Bölgesi, İlk Çağ'a ait antik kent kalıntılarının 	<ul style="list-style-type: none"> • Her x için, x'in Anıtkabir'i, x'i gelecek kuşaklara tanıtmak için yapılan mezardır. (s.126)

	bulunduğu çeşitli tarihi eserlere sahiptir. (s.236)	
	<ul style="list-style-type: none"> • Şanlı Urfa'daki Balıklı Göl, halk tarafından kutsal kabul edilir. (s.264) • Her yıl Mevlâna, Yunus Emre, Hacıbektaş Veli ile Nasrettin Hocayı anma törenleri yapılır. (s.298) 	
Mutluluk		<ul style="list-style-type: none"> • İnsan bekarsa ona bakacak kimsesi olmadığı için mutsuzdur. (s.61)
Nezaket		<ul style="list-style-type: none"> • Sedad da babasının bu iltifatına teşekkür etmek için bir mantık kitabı yazdı. (s.22)
Özgürlük		<ul style="list-style-type: none"> • Bir başkası doğruyu başka şekilde tanımlama, hatta böyle bir kavramı hiç kabul etmeme özgürlüğüne sahiptir. (s.35)
Sevgi		<ul style="list-style-type: none"> • Sevgi ektiğimizde sevinç büyür. (s.48)
Sorumluluk	<ul style="list-style-type: none"> • Yaşadığımız mekanlarda depremin olumsuz etkilerini en aza indirebilmek için bazı önlemler alınmalıdır. (s.121) • Soyları tükenmekte olan deniz kaplumbağaları Köyceğiz'deki Dalyan kumsalında koruma altına alınmıştır. (s.252) 	<ul style="list-style-type: none"> • Bilim adamının görevidir. (s.12) • Bu sınavı kazanmak zorundayım. (s.110)
Vatanseverlik	<ul style="list-style-type: none"> • Türkiye'nin deprem bölgeleri haritası incelendiğinde yurdumuzun deprem tehlikesi bakımından beş bölgeye ayrıldığı görülür. (s.121) • Biz vatani uğruna canını veren bir milletiz. (s.172) • 18 Mart 1915'te Büyük Önder Mustafa Kemal Atatürk'ün 	<ul style="list-style-type: none"> • Türkiye'de Türkçe'nin eğitim, öğretim ve bilim dili olarak kullanılması Tanzimat'tan sonra başlamıştır. (s.21)

komutasındaki Türk ordusu bu savaşta eşsiz kahramanlıklar göstererek, büyük bir zafer kazanmış ve Çanakkale'nin geçilmez olduğunu bütün dünyaya göstermiştir. (s.215)

- Buradaki halk da Kurtuluş Savaşı'nda düşmana karşı şehri kahramanca savunmuş ve bu nedenle Urfa'ya TBMM tarafından "Şanlı" unvanı verilmiştir. (s.261)

Yardımlaşma

- Bütün bakıma muhtaç insanlara yardım edilmelidir. (s.58)

Yukarıda Tablo 6'da Lise Coğrafya 1 (9.sınıf) ve Ortaöğretim Mantık (12.sınıf) ders kitabında belirtilen değere vurgu yapılan örnek cümleler incelendiğinde; *sorumluluk* değerinin Lise Coğrafya 1 (9.sınıf) ders kitabında canlılara ve depreme yönelik alınması gereken önlemler ve tedbirler ışığında ele alındığı, Ortaöğretim Mantık (12.sınıf) kitabında ise öğrencinin ve çeşitli meslek gruplarının görevleri bakımından ele alındığı tespit edilmiştir. *Doğa* değerinin ise Lise Coğrafya 1 (9.sınıf) ders kitabında çevre sorunları teması bağlamında ele alındığı, Ortaöğretim Mantık (12.sınıf) kitabında ise doğa olayları ve hayvan/bitki kavramlarıyla oluşturulmuş örnek cümleler kullanılmıştır. *Din kültürü unsurları* değeri karşılaştırıldığında ise Lise Coğrafya 1 (9.sınıf) ders kitabında cami ile ilgili ifadeler ve İslam dinine özgü ritüeller üzerinden ele alındığı, Ortaöğretim Mantık (12.sınıf) kitabında ise inanç dogma gibi kavramlar üzerinden ele alındığı görülmüştür.

Bunların yanı sıra Lise Coğrafya 1 (9.sınıf) ders kitabında en fazla tespit edilen değerlerden biri olan *vatanseverlik* değeri, Türkiye'nin dünya üzerindeki yeri ve önemi ile Türkiye'nin bölümleri konuları etrafında yoğun olarak işlenerek halkın vatanını seven, Atatürk'ü seven, vatani ilelebet korumak isteyen yurttaşlar olduğu vurgulanmış ve kitabın genelinde yurt, vatan, ülke, millet gibi kavramlarla örnek cümleler oluşturulmuştur. Ayrıca Ortaöğretim Mantık (12.sınıf) ders kitabında *estetik* değerinin daha çok güzel kavramıyla temsil edildiği; *çalışkanlık* değerinin ders çalışmak, sınava çalışmak gibi ifadelerle temsil edildiği ve olumsuz çalışkanlık değeri örneği olarak tembelliğin de belirtildiği tespit edilmiştir. Bir başka olumsuz değer ise *dostluk* değerinde tespit edilerek, örnek cümlede ilgili değer dost-düşman olarak gösterilmiştir. Bunun yanı sıra *mutluluk* değerinin de olumsuz olan mutsuzlukla kitapta belirtilmesi dikkat çekmektedir.

3. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Değerler eğitimi, saygı, sevgi, sorumluluk, dürüstlük ve adalet gibi evrensel bazı değerlerin doğruluğunu vurgular ve öğrencilerin bunları anlamalarını, bunlara önem vermelerini ve yaşamlarını bu değerlere göre yaşamaları konusunda kendilerine yardımcı olur. Yerel-bölgesel-küresel bir bakış açısıyla gelecek nesiller; yetiştirmek, coğrafya dersinin konuları ile bağlantılı olup, bunların etkili şekilde coğrafya derslerinde verilmesiyle, değerler eğitimin bir bütün olarak ilerlemesi sağlanacaktır (Çifçi, 2018). Ortaöğretim Mantık dersinin de tıpkı Coğrafya dersi gibi değerlerin aktarımında önemli bir rolü vardır.

Bu rolü açığa çıkarmak ve öğretimde kullanılan ders kitaplarında değerlere ne sıklıkta başvurulduğunun ve değerlerin farklı branşlarda nasıl temsil edildiğinin belirlenmesi noktasında yapılan çalışmada Lise Coğrafya 1 (9.sınıf) ve Ortaöğretim Mantık (12.sınıf) ders kitaplarına başvurulmuştur.

Bu anlamda yapılan çalışma, belirlenen ders kitaplarının içerisindeki yazılı ve görsel ifadelerde belirlenen 25 değere ne düzeyde yer verildiğinin incelenmesi amacıyla yapılmıştır. Buna göre yapılan çalışmada 1993 programlarına göre hazırlanmış Lise Coğrafya 1 (9.sınıf) ve Ortaöğretim Mantık (12.sınıf) ders kitapları belirlenen 25 değer çerçevesinde taranmıştır. Buna göre Lise Coğrafya 1 (9.sınıf) dersinde ve en sık kullanılan değerlerin; *manevi ve kültürel unsurlar*, *vatanseverlik*, *din kültürü unsurları* ve *sorumluluk* değerleri olduğu tespit edilmiştir.

Her iki kitap karşılaştırıldığında ise ortak değerlerden biri olan *sorumluluk* değeri Lise Coğrafya 1 (9.sınıf) kitabında tedbir almak, kurallara uymakla temsil edilirken; Ortaöğretim Mantık (12.sınıf) kitabında mesleklerin getirmiş olduğu görev ve sorumluluklar ile öğrenci olmanın sorumluluklarıyla temsil edilmiştir. Ortak değerlerden biri olan *aile* değeri ise Lise Coğrafya 1 (9.sınıf) ders kitabında aile fertleri ifadesiyle temsil edilirken; Ortaöğretim Mantık (12.sınıf) ders kitabında aile üyeleri (anne-baba), karım, aile ifadeleriyle temsil edilmiştir. Bir başka değer olan *vatanseverlik* değeri Lise Coğrafya 1 (9.sınıf) kitabında Türkiye haritaları, Türkiye'nin konumu ve korunması, şehit, millet, vatan, yurt gibi ifadelerle sunulurken; Ortaöğretim Mantık (12.sınıf) kitabında Türkiye, Türkçe ve memleket ifadesiyle sunulmuştur. Lise Coğrafya 1 (9.sınıf) ders kitabında en fazla değinilen değer olan *manevi ve kültürel unsurlar* değeri Dünya haritalarıyla, Tarihi eser ve tarihi yapılarla, Atatürk ve Anıtkabir görselleriyle kitapta yerini alırken; Ortaöğretim Mantık (12.sınıf) ders kitabında İbni Sina, Farabi gibi ünlü İslam filozofları ve Anıtkabir ifadesiyle yerini almıştır. Mantık ders kitabında en yüksek frekansa sahip değerlerden biri olan *doğa* değeri Lise Coğrafya 1 (9.sınıf) kitabında havanın kirliliği, toprağın korunumu ve bitki örtüsü ile sunulurken; Ortaöğretim Mantık (12.sınıf) kitabında daha ziyade örnekler üzerinden verilen değerler doğa olayları, doğa kavramı, mevsimler, ağaç, çiçek, bitki, hayvan gibi kavramlar üzerinden sunulmuştur. Tespit edilen ortak değerlerden sonuncusu olan *din kültürü unsurları* değeri ise Lise Coğrafya 1 (9.sınıf) ders kitabında cami, manastır, medrese görselleriyle temsil edilmiştir. Ortaöğretim Mantık (12.sınıf) ders kitabında ise söz konusu değer; inanç ve din kavramlarıyla kitapta yerini almıştır.

Bunun yanı sıra yapılan çalışmada incelenen Lise Coğrafya 1 (9.sınıf) kitabında en az yer verilen değerlerin *aile* ve *dayanışma* değeri olduğu; Ortaöğretim Mantık (12.sınıf) kitabında ise en az yer verilen değerlerin *arkadaşlık*, *yardımlaşma*, *dürüstlük* ve *dostluk* değeri olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra iki branşta ortak olarak; *temizlik*, *alçak gönüllülük*, *misafirperverlik*, *saygı*, *adalet* ve *barış* değerlerine ise olmuştur yer verilmediği görülmüştür. Bu sonuç, Duman ve Arslan'ın (2022) çalışmasında da vurgulanan “Özellikle insani ilişkilerde ve öğrencilerin birbirleriyle ilişkilerinde önemli yeri olan ve kazandırılması istenen iş birliği, hoşgörü, dayanışma, alçak gönüllülük, yardımlaşma gibi değerlerin az sayıda yer alması ünitelerde daha fazla önem verilmesi ve gerekli düzenlemelerin yapılması gerekliliğini ortaya koymaktadır” görüşünü desteklemektedir.

İncelenen ders kitaplarında sözü edilen altı değere yer verilmemesi aynı zamanda ders kitaplarında değerler açısından dengeli bir dağılımın olmadığını da göstermektedir. Örneğin Lise Coğrafya 1 (9.sınıf) ders kitabında *manevi ve kültürel unsurlar* değerine vurgu yapan ifade sayısı 26 ile temsil edilirken *iş birliği* değeri 3 ile temsil edilmektedir. Veya Ortaöğretim Mantık (12.sınıf) ders kitabında *çalışkanlık* değerine vurgu yapan ifade sayısı 20 ile temsil edilirken *manevi ve kültürel unsurlar* değeri 2 ile temsil edilmektedir. Sayısal anlamdaki bu belirlemeler, içerikte yer verilmeyen değerler ve neredeyse yok denilecek kadar az sayıda verilen değerlerin bize kazandırılması istenilen hedeflere ulaştırılmayacağını göstermektedir.

Bunun yanı sıra Lise Coğrafya 1 (9.sınıf) ders kitabında en yüksek frekansa sahip değer olan *manevi ve kültürel unsurlar* değerinde tarihi eser ve tarihi yapı, Anıtkabir görselleriyle birlikte, Atatürk ve Nasreddin Hoca gibi siyaset ve kültür alanlarına yaptıkları katkıları vurgulanan isimlere yer verilmesi dikkat çekmektedir. Bu durum MEB, (1992) öğretim programında yer alan “Türkiye'nin dünyadaki yeri ve önemi konusunda yurdumuzun bugünkü sınırlarının Atatürk'ün önderliğinde yapılan milli mücadele sonucunda çizilmiş olduğu belirtilmeli ve Türkiye'nin komşu

olduğu Ortadoğu ülkeleri arasında gerek ekonomi gerek kültürel alandaki üstünlüğün Atatürk İnkılaplarının bir sonucu olduğu belirtilmelidir” açıklamasıyla da örtüşmektedir.

Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre, Ortaöğretim Mantık (12.sınıf) ders kitabında yer alan değerlerin aktarımında doğa olgusunun yoğun olarak ele alındığı, değerler ağaç, çiçek, mevsim, deniz, dağ, hayvan, karga gibi kavramlarla temsil edildiği görülmektedir. Bu durum yapılan çalışmalarca da desteklenmektedir. Örneğin Karaoğlan (2021) ile Duman ve Arslan (2022)’in çalışmalarında “mantık ders kitabında değerlerin işlenmesinin örnek çokluğu bakımından daha yoğun olduğu, özellikle doğrudan hayvan isimleri, doğrudan bitki isimlerinin çokça yer aldığı” sonucuyla uyumlu bulunmuştur. Bun yanı sıra Ortaöğretim Mantık (12.sınıf) ders kitabında en sık tespit edilen değerlerden birinin doğa değerinin olmasının nedeni somutlaştırma ihtiyacındandır. Çünkü dersin zor ve soyut bir ders olması dersi anlaşılır kılmak adına somutlaştırma ihtiyacını doğurmuştur. Bu nedenle Ortaöğretim Mantık (12.sınıf) dersi örnekler üzerinden somutlaştırılmıştır.

Lise Coğrafya 1 (9.sınıf) ders kitabında kullanılan görsellerde özellikle *vatanseverlik*, *manevi ve kültürel unsurlar* ve *din kültürleri unsurları* değerlerine fazlaca yer verildiği göze çarpmaktadır. Görseller incelendiğinde dikkatleri çeken nokta özellikle *vatanseverlik* değeri kapsamında ders kitabında Türkiye haritalarının kullanımı ile *din kültürü unsurları* değeri kapsamında kullanılan cami görselleridir. Ortaöğretim Mantık (12.sınıf) ders kitabında ise görsellerin kullanılmaması ise dikkat çeken bir diğer unsur olmuştur.

İncelenen Ortaöğretim Mantık (12.sınıf) ders kitabında görsellerin bulunmayışı ve etkinliklere yer verilmeyip az sayıda okuma parçasına yer verilmesi değerlerin tespitinde kavramsal analiz yönteminin kullanımını gerekli kılmıştır. Bu nedenle iki ders kitabı karşılaştırıldığında Lise Coğrafya 1 (9.sınıf) ders kitabında 74, Ortaöğretim Mantık (12.sınıf) ders kitabında 81 adet değere ulaşılmıştır. Dolayısıyla bu sonuç, Ortaöğretim Mantık (12.sınıf) ders kitabında değerleri tespit ederken kullanılan yöntemden kaynaklandığı düşünülmektedir. Ayrıca incelenen ders kitaplarından Lise Coğrafya 1 (9.sınıf) ders kitabının kullanılan görsellerin, okuma parçalarının ve etkinliklerin yoğunluğundan yola çıkarak Ortaöğretim Mantık (12.sınıf) ders kitabına kıyasla daha dengeli dağıldığı söylenebilir. Bu sonuçtan hareketle bundan sonraki yapılacak olan çalışmalarda değerlerin ders kitaplarındaki dağılımına dikkat ederek hazırlanmasına, içerikte örtük veya açık bir şekilde bulunan değerlerin kullanımında özenli ve dikkatli olunmasına, olumsuz bir izlenim yaratmamasına dikkat edilmelidir.

KAYNAKLAR

- Aras, S.; Duru, A.; Benligirayoglu, İ.; Durak, S. & Kılıçarslan, S. (2003). Lise Coğrafya 1. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Bacanlı, H. & Dombaycı, M. A. (2012). Değer Eğitiminde Değer Boyutlandırma Yaklaşımı. (Ed. Kaymakcan, R.; Tınaz, N.; Altın, Z. Ş.; Zengin, M.; Okudan, A. Y. & Yiğit H.), Değerler ve Eğitimi- II, ss. 889-912, İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi.
- Bozkoyun, M. (2022). Türkiye'deki Coğrafya bölümlerinde Arazi Kullanımı Üzerine Yapılmış Lisansüstü Tezlere Yönelik Bir İçerik Analizi (Ed. Çiftçi, H. & Demirdöğmez, M. & Erdoğan, M.), Sosyal Bilimlerde Seçme Konular-8, ss. 81-100, Ankara: İKSAD
- Çiftçi, T. (2018). Coğrafya'da Değer Eğitimi. Ankara: Pegem Akademi.
- Değirmenci, Y. (2018). *Coğrafya Dersi Öğretim Programında Değerler*, Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi, 7(1), 429-450.
- Duman, E. Z. & Arslan, A. (2022). Ortaöğretim Mantık Ders Kitabında Değerlerin Analizi", (Ed. Ekrem Ziya Duman), Felsefe Grubu Eğitimi Alanında Çalışmalar, ss. 81-98, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

- Duman, E. Z. & Küçükşabanoğlu, Ö. (2017). *2009 Mantık Dersi Öğretim Programına Göre Yazılan Mantık Ders Kitaplarında Örtük Müfredat*, Journal of Research in Education and Teaching, 6(1), 19-25.
- Girgin, Y. (2011). *Cumhuriyet Dönemi (1929-1930, 1949,1981) Ortaokul Türkçe Öğretimi Programlarının İçerik, Genel ve Özel Amaçlarıyla Karşılaştırmalı Gelişim Düzeyi*, Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 2(1), 11-26.
- Güngör, E. (2010). Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Karaoğlan, S. (2021). Ortaöğretim Mantık Ders Kitaplarında Yer Alan Değerler Üzerine İnceleme (Ed. Duman, E. Z. & Manav, F.), Felsefe Grubu Eğitimi Araştırmaları, ss. 161-180, Ankara: Pegem Akademi.
- Karasar, N. (2002). Bilimsel araştırma yöntemi, Nobel Yayınları, Ankara.
- Köksal, K.; Kılıç, Z. Y.; Yel, Ü.; Erbaş, S. & Kılcan, B. (2022). "Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Kök Değerler Açısından İncelenmesi", International Journal of Academic Research, 5(2): 74-87.
- Kuçuradi, İ. (2018). İnsan ve Değerleri. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (1992). Coğrafya 1,2 Programı. Ankara: Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (1993). Mantık I Dersi Öğretim Programı. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Schwartz, S. H. (1992). Universals in the Content and Structure of Values: Theoretical Advances, (Ed. Mark P. Zanna), In Advances In Experimental Social Psychology, ss. 1-65, San Diego: Academic Press.
- Sözer, E. (1998). Kuramdan Uygulamaya Sosyal Bilimler Öğretimi, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yay.
- Şahin, V. & İnce, Z. (2021). *Coğrafya Derslerinde Etik Değerler Öğretimi Üzerine Bir İnceleme*, Sosyal Bilgilerde Yenilikçi Araştırmalar Dergisi, 4(1), 1-11.
- Yalçınkaya, M. (2016). Mantık ve Değerler Eğitimi. Yüksek Lisans Tezi, YÖK Ulusal Tez Merkezi. (Tez no:459482)
- Yaman, E. (2012). Değerler Eğitimi. Ankara: Akçağ Yayınevi.
- Yamanlar, E. (1996). Mantık, Ders Kitapları Anonim Şirketi, İstanbul.
- Yaşaroğlu, C. (2013). *Türkiye'deki "Hayat Bilgisi" ile Singapur'daki "Vatandaşlık ve Ahlak Eğitimi" Derslerinin Değerler Eğitimi Bağlamında Karşılaştırılması*, Turkish Studies, 8(8), 1453-1461.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2016). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Zabun, B. (2013). *Değerlerin Sosyolojik Öğretimi: Ortaöğretim Sosyoloji Ders Kitaplarında Yer Alan Değerlerin Analizi*, Akademik Bakış Dergisi, 1-11.